

Egyház és Állam a késő ókorban

Rigobert Günther

Hosiana dem Sohn Davids.

Kurze Geschichte des frühen Christentums.

Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 1998.
282 old.

A Szerző ókortörténész, a Lipcsei Egyetem egykori tanszékvezető professzora, a Szász Tudományos Akadémia tagja. Könyve *Bevezetőjében* (7-14. o.) céljaként mindenek előtt a vallási nézetek és cselekmények társadalmi jelentőségének vizsgálatát jelöli meg és érvényesíti következetesen. Munkáját a vonatkozó antik forrásanyag felhasználása és reális szemlélet jellemzi. Felfogása szerint a vallásokat az adott kor társadalmi körülményei és történeti vonatkozásai alakítják.

Ebben az összefüggésben áttekinti az ókori keleti, illetőleg az antik görög és római vallások lényeges, idevágó jegyeit. Taglalja a római háborús terjeszkedés negatív hatásait, a birodalomszerte eluralkodó elnyomordást, létbizonytalanságot, amelyek nyomán különböző jószok lépnek fel, akik a helyzet jobbrafordulását, a mitikus „aranykor” visszatérését ígérik; különféle misztériumvallások jönnek létre, amelyek közül idővel a kereszténység lesz a legfontosabb.

A *zsidók és zsidó-keresztények* című első fejezetben (15-45. o.) a kereszténység kialakulásának körülményeit vizsgálja. Jézusra vonatkozóan ugyan nem áll rendelkezésünkre egykorú, kortárs forrás, mégis kétségtelennek tartja, hogy Jézus valóban élő személy volt, és a keresztény vallás nem vezethető vissza csupán egy mítoszra. Elfogadja a tudományos *sensus communis*, amely szerint Jézus az időszámításunk fordulója előtti 6. és 4. közötti években született. Az első századi római szerzőknek a keresztényekre vonatkozó – korábban gyakran interpoláltak minősített – közléseit, egy kivételével, hitelesnek fogadja el. Így Suetonius, Tacitus, Plinius és Josephus Flavius (*Ant.* 20,200) közlései nem interpolációk; viszont az *Ant.* 18,63. Jézus-jellemzése feltétlenül

az. Magáról a vallásalapítóról a fentiek azonban nem árulnak el semmit.

A szájhagyományon alapuló legkorábbi keresztény iratok, Paulus 7 hiteles levele, Márk, Máté és Lukács evangéliuma, az Apostolok Cselekedeti sem Jézus életének történetét írják le, hanem azt mutatják, hogyan képzeltek el Jézust az 1. sz. második felében. Az evangéliumok Jézus mondásait, példabeszédeit adják elő élettrajzi és legendás elemek összekapcsolásával.

A következő terjedelmes fejezet (46-70. o.) tárgya a *korai kereszténység* különböző irányzatai, a *keresztény közösségek létrejötte, szervezetük és elterjedésük*. Tárgyalja egyebek között a keresztség bevezetését, jelentőségét, Paulus igchirdető, hitterjesztő tevékenységét. Az ezt követő három fejezetben (71-100. o.) a szerző korábbi idevágó munkáinak megállapításait összegzi. E fejezetek: *Szociális tiltakozás, a béke gondolata és a szociális utópia az őskereszténységben*. Amikor a keresztény vallás kialakult, az antik társadalom fejlődése elérte tetőpontját a Római Birodalomban; ennek kapcsán különösen kiéleződtek a társadalmi ellentétek: hihetetlen gazdagság és határtalan nyomor állt egymással szemben. Jézus ismerte kora társadalmi nehézségeit; ennek nem egyszer kifejezést is adott, ám az evangelisták a maguk kora helyzetének és a keresztény hívek összetételének átalakulásához igazodva cnyhítotték Jézus megfogalmazásait, sőt olykor egymás közléseit is.

A szakadatlan háborúk, pusztítások ébren tartották a *békevágyat*, az aranykor utáni nosztalgiát, a Messiás-várást, aminek az Oikumene keleti felében régi hagyományai voltak. A keresztény morál középponti gondolata a békesség, a testvéri szeretet volt; ezt a gondolatot addig egyetlen vallás sem hirdette. Az az eszme, hogy a béke minden embert egyaránt megillet, a kereszténységet minden társadalmi réteg számára vonzóvá tette.

Az *utópia* a jelentőltől eltérő társadalmi képet, a jelen elutasítását fejezte ki, egy új világ

utáni vágyakozást, amely egy istentől küldött megváltótól vagy magának egy istennek a megjelenésétől várta a társadalmi ellentétek, a nyomorúság megszüntetését. A korai keresztény utópia a jövőtől, az Isten országának megjelenésétől várta a bajok megszűnését. Ezért is küzdött az ellen a propaganda ellen, amely a császárok istenítését s ezzel összefüggésben a mitikus aranykor visszatérésének ismételt meghirdetését szolgálta.

A következő fejezetek visszakanyarodnak a kereszténység világi történetének alakulásához. Az első téma *A katolikus Egyház kialakulása a 2. században és harca az apostoli hagyomány megőrzéséért* (101-115. o.). A keresztény vallás a 2. század folyamán gyorsan terjedt a Földközi-tenger középső partvidékén és a kulturális városi központokban, megalakulnak az egyházi szervezetek a püspökök fősege alatt; őket tekintik az apostoli tanítás letéteményeseinek. A kereszténység hittételei és vitákban kristályosodnak ki: fő cszmei és társadalmi ellenfelek a gnósztikusok és a montanisták.

A következő fejezet tárgya a *Jelentős egyházi személyek a 2-3. században* (116-131. o.). A 2. században meginduló apologetikus (hitvédő) irodalom a keresztényeket ért különböző etikai vádak ellen védekezik; a műveltebb rétegek megnyerése céljából megkísérlik a keresztény tanok filozófiai alátámasztását. A fontosabb szerzők: Justinus, Irenaeus, (130-200 kr.), Tertullianus (160-222 kr.) és Hippolytus (170-235 kr.). Ezek rigorózus felfogásával szemben paradox módon az volt az Egyházon belül az előre mutató irányzat, az teremtetett tömegbázzist, amely az állammal való kiegyezésre törekedett. Decius keresztényüldözése megosztotta a híveket. A következő időszak vitái az Egyházban a megalkuvók, elpártolók megítélése körül csúcsosodott ki.

A könyv következő három fejezete azt az utat kíséri végig, ahogyan az elnyomott, üldözött kereszténységből győzedelmes Egyház lett, amely épp úgy üldözte a nem keresztényeket, az „eretnekeket”, ahogyan korábban őket üldözték a római hagyományt őrző császárok, a „pogány” államapparátus. *A Keresztényüldözések a Római Birodalomban* című fejezet (132-150. o.) szerint kezdetben

abból adódtak a konfliktusok, üldözések, hogy a keresztények nem voltak hajlandók részt venni a császárkultuszban, amiben pedig a hatalom a Birodalom ideológiai egységnek a biztosítékát látta. Ennek nyomán még a természeti csapásokért is egyre inkább a keresztényeket okolták. Helyi atrocitások után a 3. században már birodalom-méretű üldözés indult meg.

A század második felében sokasodtak a társadalmi és katonai nehézségek. Diocletianus (284-305) és I. Constantinus (306) szervezeti változásokkal és a tömegek ideológiai befolyásolásával igyekezett az egységet megszilárdítani. Az adminisztratív és pénzügyi reformokhoz valláspolitikai intézkedések járultak.

A következőkben Günther, azt a folyamatot mutatja be, amelynek *eredményeként a kereszténységet I. Constantinus alatt egyenjogúnak ismerik el*; majd azt az utat követi nyomon, amelynek során *a kereszténység e Birodalom államvallása*, illetőleg *Egyháza lesz*. (151-196. o.) A Milanói Edictum a kereszténységet nemcsak vallásként, hanem testületként is elismeri. Constantinus politikájában számít az Egyház erősnek bizonyult szervezetére. A püspökök ítélkezési jogot kapnak világi ügyekben is; 323-ban lesz az első keresztény consul; 319-ben eltörlik a császárkultuszt; a vasárnap 321-től munkaszüneti nap, majd 325-ben általános ünnep lesz. A Napisten addigi születésnapjaként ünnepelt december 25-ét Jézus születésnapjának fogadják el. Constantinus a birodalmi egység érdekében szorgalmazta az egyházi egységet is. Ezért fellépett a donatista szakadár-egyház, majd az arianizmus ellen is.

A kereszténység megindul azon az úton, amely végén a *Római Birodalom államegyházává lesz* (177-196. o.). A I. Constantinus és fiai, valamint I. Theodosius alatt Állam és Egyház úgy integrálódik, hogy a kereszténység válik a Birodalom uralkodó politikai-vallási ideológiájává. A régi istenek tiszteletének centruma a római senatus volt. Gratianus (375-383) alatt megindul ellenük a hajsza. Eltávolítják a senatus épületéből Victoria istennő szobrát. A császári hatalom 391-ben megtiltja a hagyományos áldozatbemutatókat, 392-ben a „pogány” kultu-

szok minden formáját, 394-ben betiltják az olympiai játékokat. Egyidejűleg bezárják Vesta római szentélyét. Mindezzel vége szakad ez évezredes vallás és mítosz történetének. A katolikus Egyház győzött. A Birodalom hanyatlásáért és közeli összecsomlásáért a szembenálló felek, keresztények és „pogányok” egymást okolják...

A szerteágazó történeti fejlődés minden lényeges részletére, problematikájára kiterjedő fejtegetéseket a fentiekben is csak nagy vonalakban ismertethettem. A még hátralevő kérdésköröket csak jelzőszerűen említem.

Az első témakör *A szerzetesség létrejötte, továbbá az Egyház állásfoglalása a 4. és 5. század szociális kérdéseivel kapcsolatban* (197-213. o.). A változó helyzethez ügyesen alkalmazkodó egyházi vezetés áthidalja a Birodalom és a „barbár” szomszédnépek közötti ellentéteket, előmozdítja az átmenetet a feudalizmus felé, kiépíti, illetőleg továbbra is biztosítja a maga hatalmát. A folyamat nehézségeit jellemzi *a keresztény agonisztikus népmozgalom Észak-Afrikában* (214-223. o.).

A kötet zárófejezete az *Egyház és Állam a késő ókorban. A pápaság kialakulása* címet viseli (224-245. o.). A kereszténység a feu-

dalizmusba átvezető politikai-vallási ideológia szerepét öltötte magára. Az Egyház a 4. században megnövelte befolyását; tanult előkelőket nyert meg, ezek egy része püspöki funkciót töltött be. Az Egyház és Állam közzeledésének alapja az érzékenységre volt; az örök Róma helyébe az örök Egyház lépett: ez a feudalizmus politikai ideológiájának az alapvetése. 600 körül lezárult az átmenet a késő antik ideológiáról és berendezkedésről a feudalizmusra. Az Egyház Nyugat-Európa vezető politikai és szellemi ereje lett a népvándorlás korában, s képviselte a folytonosságot.

A kötetet több hasznos függelék zárja: egy részletes időrendi táblázat, melyet a főbb források és bő válogatott szakirodalom jegyzéke követ. Végül a személynevek, illetőleg helynevek jegyzéke következik (246-282. o.).

Günther professzor kötete igen gondos, reális szemléletet tükröz, tárgyát széles összefüggésben tekinti át, kitér a vitatott, nyitott kérdésekre, szakirodalmi tájékozottsága imponáló. Egészében újszerű, elfogulatlan történetábrázolás tárul elénk.

Maróti Egon